

Izvirni znanstveni članek/Article (1.01)

Bogoslovni vestnik/Theological Quarterly 83 (2023) 4, 957—972

Besedilo prejeto/Received:07/2023; sprejeto/Accepted:11/2023

UDK/UDC: 378Grivec F.:271.2

DOI: 10.34291/BV2023/04/Malmenvall

© 2023 Malmenvall, CC BY 4.0

Simon Malmenvall

Ruska revolucija in slovensko narodno vprašanje: katoliški (akademski) pogled iz prve polovice 20. stoletja *Russian Revolution and Slovenian National Question: A Catholic (Academic) View from the First Half of the Twentieth Century*

Povzetek: Franc Grivec (1878–1963), dolgoletni profesor na ljubljanski Teološki fakulteti, velja za prvega sistematičnega proučevalca vzhodnega krščanstva med slovenskimi avtorji. Pomemben del Grivčevih objav predstavlja idejna analiza oktobrske boljševiške revolucije iz leta 1917, ki je v njegovem času, zaznamovanem z družbeno-gospodarskimi spremembami in iskanjem novih kolektivnih identitet, predstavljala pereče javno vprašanje. To najbolj izčrpno obravnava v poljudni monografiji (*Narodna zavest in boljševizem*) iz leta 1944, sestavljeni na podlagi predavanj ljubljanskim osnovnošolskim učiteljem in srednješolskim profesorjem. Skrajnost boljševikov je po Grivčevem prepričanju del širšega mehanizma ruske kulturne zgodovine, v kateri se je večkrat pojavljala misel o me-sijsanskem poslanstvu, začeni s idejo o Moskvi kot o 'Tretjem Rimu'. Grivec katoliške izobražence poziva, naj, da bi preprečili uspeh revolucije na slovenskih tleh, krščanska načela uveljavljajo v javnosti, pri čemer naj v nasprotju z internacionalističnim socializmom skrbijo tudi za reflektirano narodno zavest. Grivčeve poglede smiselno dopolnjuje predstavnik takratne mlajše generacije katoliških izobražencev France Dolinar (1915–1983), ki se je zaradi političnih pritiskov v domovini odločil za življenje v emigraciji. Dolinar se Grivcu približuje s poudarjanjem dela za skupni narodni cilj namesto 'strankarstva', a ga radikalno presega z mislijo o samostojni slovenski državi, ki naj bi bila pravo nasprotje socialistične teorije o odmiranju narodov.

Ključne besede: Franc Grivec, France Dolinar, ruska kultura, boljševizem, pravoslavlje, katoliški družbeni nauk, slovensko narodno vprašanje, zgodovina visokega šolstva

Abstract: Franc Grivec (1878–1963), a long-time professor at the Faculty of Theology in Ljubljana, is considered a pioneer in systematic research of Eastern Christianity among Slovenian authors. A significant part of Grivec's published work is dedicated to the ideational analysis of the October Revolution of 1917, which presented a topical public issue of his time, conditioned by socio-economic

change and the seeking of new collective identities. This is most thoroughly addressed in the monograph for a wider audience (*National Consciousness and Bolshevism*) originally written by Grivec based on his lectures to the primary- and high-school teachers of Ljubljana in 1944. According to Grivec, the extremism of the Bolsheviks represents a part of the wider mechanism of Russian cultural history, in which the concept of a messianic mission, starting with the idea of Moscow as the "Third Rome," appeared several times. The mentioned author calls on Catholic intellectuals to assert Christian principles in public and foster a reflected national consciousness as opposed to the internationalist socialism, in order to prevent the success of the revolution on Slovenian soil. His views are organically complemented by France Dolinar (1915–1983), a representative of the younger generation of Catholic scholars of the time, who decided to live in emigration due to the political pressures in his homeland. Dolinar draws close to Grivec with the emphasis on the engagement for the common national cause against the "political partisan mindset"; on the other hand, Dolinar surpasses Grivec with his idea for the independent Slovenian state, which would be a real opposite to the socialist theory on the extinction of nations.

Keywords: Franc Grivec, France Dolinar, Russian culture, Bolshevism, Eastern Orthodoxy, Catholic social teaching, Slovenian national question, history of higher education

1. Uvod

Čas 19. in prve polovice 20. stoletja je bil v Evropi obdobje globokih družbeno-gospodarskih in tehnoloških sprememb, ki jih je oblikovalo uveljavljanje modernega kapitalizma, vzporedno pa krepljenje sekularne misli pod vplivom razsvetljenstva.¹ V omenjenem obdobju je potekalo tudi vzpostavljanje novih kolektivnih identitet. Na tem področju sta se utrdila predvsem dva večplastna in občasno medsebojno prepletena idejna sistema – nacionalizem in socializem.² Na nove družbene razmere se je pretežno polemično odzivala tudi Katoliška Cerkev. Socializem je uradno zavračala – o čemer med drugim pričujejo papeški dokumenti, vključno s „programsko“ encikliko o delavskem vprašanju „*Rerum novarum*“ (1891) Leona XIII. (vladal: 1879–1903) –, medtem ko je do narodne identitete zavzemala bolj raznolik in po večini naklonjen odnos.³ V to razpravo je znotraj slovenske kulture

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0269 „Religija, etika, edukacija in izzivi sodobne družbe“ in v okviru temeljnega raziskovalnega projekta J5-4595 (B) „Med tradicijo in moderno: slovenski katoliški intelektualci in narodno vprašanje v transnacionalni perspektivi (1848–1948)“ s podporo Javne agencije za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

² Dojemanje, da je moderna narodna zavest posledica gospodarskih in tehnoloških sprememb, ki so soodvisne od kapitalizma (ali od nasprotovanja kapitalizmu v obliki socializma), zagovarjata vplivna britanska zgodovinarja in politologa Eric Hobsbawm (1917–1912) (1991) in Benedict Anderson (1936–2015) (1983). Podobna stališča zagovarja tudi britanski zgodovinar in sociolog Anthony Smith (1939–2016) (2009), eden vodilnih strokovnjakov za študije nacionalizmov, a pri oblikovanju modernih narodov prepoznava njihove predmoderne prvine.

³ O filozofsko-teoloških osnovah katoliškega družbenega gibanja na prehodu iz 19. v 20. stoletje in njego-

dejavno vstopal univerzitetni profesor Franc Grivec (1878–1963), katoliški intelektuallec in strokovnjak za vzhodno krščanstvo, ki je slovensko zgodovinsko izkušnjo povezoval s širšim slovanskim svetom. Njegovo delo je potekalo v prelomnem trenutku slovenske zgodovine, to je po vstopu v južnoslovansko in hkrati večinsko nekatališko državno tvorbo ter nato v času okupacije med drugo svetovno vojno. V svojih raziskavah je med drugim iskal globlje idejne vzroke za uspeh boljševiskega prevzema oblasti v Rusiji in kot protiutež socializmu zagovarjal versko zavest, ki jo dopolnjuje narodna. V času pred in med drugo svetovno vojno, ko se je Grivec posvečal Rusiji in revoluciji, je boljševisem v jugoslovanskem in evropskem družbenem okviru pomenil pereče vprašanje in se je v različnih intelektualnih krogih pogosto dojemal kot „ruska grožnja“.⁴ Na Grivca se je navezoval France Dolinar (1915–1983); bil je duhovnik in zgodovinar, predstavnik takratne mlajše generacije katoliških izobražencev, proučeval pa je podobne slovanske teme kakor Grivec. V svojem protikomunizmu in poudarjanju pomena narodne zavesti je bil od njega še radikalnejši, saj je nanj odločilno vplivala izkušnja povojne politične emigracije.

Analiza pritegnjene snovi temelji na kontekstualnem pristopu intelektualne zgodovine⁵ in zgodovinske teologije, po svoji metodologiji pa predstavlja preplet med zgodovino in upoštevanjem teološkega osmišljanja stvarnosti. V prispevku je posebna pozornost namenjena naslednjim Grivčevim objavam: „Ruski problem“ (1915), „Boljševiška brezbožnost“ (1925) in zlasti odlomkom iz prvega dela poljudne monografije *Narodna zavest in boljševisem* (1944). To delo je Grivec sestavil na podlagi predavanj ljubljanskim osnovnošolskim učiteljem in srednješolskim profesorjem v prvi polovici leta 1944. Navedene objave, zlasti slednja, ponujajo vpogled v pomenljiv odsek družbeno angažirane misli, ki se je oblikovala v slovenskem visokošolskem okolju in imela povezavo z drugimi plastmi takratnega šolstva. Grivčeva stališča dopolnjujejo Dolinarjeve misli, izražene v pretežno publicističnih delih, med katerimi izstopa kratka poljudnoznanstvena monografija *Slovenska državna misel* (Levičnik [Dolinar] 1948). Pod psevdonimom Peter Levičnik se je ozrl v slovensko preteklost in prihodnost, pri čemer je svoje misli povezal s stoto obletnico programa Zedinjene Slovenije,⁶ ko se je pojavila zamisel o avtonomni politični enoti za celotno slovensko etnično ozemlje v sklopu Avstrijskega cesarstva, ki jo je skupaj s somišljeniki leta 1848 utemeljil duhovnik in jezikoslovec Matija Majar Ziljski (1809–1892).

vi različici na slovenskem ozemlju gl. Žalec 2022. O katoliškem poudarjanju prvenstva verske identitete ob soobstoju z narodno na primeru življenja in dela Antona Mahničarja (1850–1920), utemeljitelja slovenskega političnega katolištva in škofa na otoku Krk (1897–1920), gl. Maver, Juhart in Osojnik 2021.

⁴ Pregled političnih tokov in idejnih spopadov na slovenskem ozemlju, ki so v obravnavanem obdobju privedli k neposrednemu (državnemu) terorju, podaja monografska študija Čepič 1995.

⁵ Intelektualna zgodovina se je kot posebna veja (post)moderne zgodovinskega in sorodnih humanističnih ved uveljavila v drugi polovici 20. stoletja. Njeni glavni vodili sta proučevanje idej v soodvisnosti od družbeno-kulturnega ozadja določenega obdobja in prostora ter diskurzivna ali jezikovna razsežnost izražanja idej. Za utemeljitelja intelektualne zgodovine veljata Quentin Skinner (1969) in John Pocock (1987), profesorja Univerze v Cambridgeu.

⁶ Temeljno delo o programu Zedinjene Slovenije je Granda 1999.

2. Grivčev in Dolinarjev položaj v slovenski intelektualni zgodovini

Grivec je bil dolgoletni profesor (1920–1963) na ljubljanski Teološki fakulteti. Mogoče ga je označiti za največjega slovenskega strokovnjaka za ekleziologijo, vzhodnokrščansko teologijo in misijonarsko delovanje svetih bratov Cirila (um. 869) in Metoda (um. 885). Obravnavani avtor je bil tudi trikratni dekan (v akademskih letih 1921/1922, 1927/1928 in 1933/1934) in eden izmed najustvarjalnejših predstavnikov Teološke fakultete kot ustanovne članice Univerze v Ljubljani, odprte leta 1919 (Malmenvall 2022c, 10). Grivec je svoja znanstvena dognanja redno vključeval v predavateljsko delo, o čemer med drugim priča vrsta študijskih priročnikov, od katerih so pomembnejši: učbenik *Pravoslavje* (1918), monografija *Cerkev* (1929, druga izdaja 1943) in skripta *Vzhodno bogoslovje* (1956). Vredno je omeniti, da predstavlja *Cerkev* Grivčevo prebojno delo na področju ekleziologije in obenem prvi pregled katoliškega nauka o Cerkvi v slovenskem jeziku (Malmenvall 2022c, 15). Pomembno je upoštevati dejstvo, da tvori proučevanje ruske kulture eno glavnih smeri Grivčevega delovanja – njegov znanstveni pristop zaznamuje združevanje filologije, zgodovinopisja in teologije. Prvi sklop Grivčeve recepcije ruske kulture zajema zgodovino vzhodnoslovanskega prostora s posebno pozornostjo do Ruske pravoslavne Cerkve. Drugi sklop je interpretacija religiozne in politične misli vidnih literatov in filozofov 19. stoletja, denimo Alekseja Homjakova (1804–1860), Fjodorja Dostojevskega (1821–1881) in Vladimirja Solovjova (1853–1900). Tretji sklop pa se – v navezavi na prva dva – usmerja k idejnim vzrokom in posledicam revolucionarnega vrenja v ruski družbi na prelomu 19. in 20. stoletja (12–13).

Zgodovinar in duhovnik France Dolinar je bil med letoma 1939 in 1945 vzgojni prefekt na škofijski gimnaziji v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano. Po drugi svetovni vojni je večinoma deloval v Rimu, kjer je od leta 1948 na znameniti papeški univerzi Gregoriana opravljal doktorat iz cerkvene zgodovine jugovzhodne Evrope – pisal je o uniatskem vprašanju v srednjem in zgodnjem novem veku, ki je bilo Grivcu posebej blizu. Študija zaradi pretirane tankovestnosti, publicističnega dela in družbenopolitične angažiranosti ni dokončal. Od leta 1970 do smrti je bil arhivist v Vatikanskem tajnem arhivu. Mogoče ga je prepoznati kot enega najbolj razgledanih in aktivno pišočih pripadnikov slovenske politične emigracije s številnimi poznanstvi v akademskem okolju, Cerkvi in diplomaciji. Dolinar ni imel odklonilnega odnosa samo do komunizma, zaradi katerega je zapustil domovino, in do vsakršnega sodelovanja izseljencev z oblastjo v Jugoslaviji, pač pa je opozarjal tudi na nevarnosti »eksperimentiranja« v Katoliški Cerkvi po drugem vatikanskem koncilu. Temeljni izbor Dolinarjevih del – tako zgodovinskih študij kakor tudi političnih in drugih esejev – je leta 1990 izšel v Buenos Airesu z naslovom *Slovenska katoliška obzorja*. V njem je izpostavljena njegova glavna ideja, to je zavzemanje za ustanovitev slovenske države. Samostojna Slovenija je tudi v krogih politične emigracije veljala za radikalno in težko uresničljivo misel, čeprav so jo zagovarjali nekateri njeni vidnejši predstavniki, na primer Franc Jeza (1916–1984) v Trstu ali Ciril Žebot (1914–1989) v Združenih državah Amerike, ki so se navdihovali pri

predvojnem profesorju teologije in duhovniku Lambertu Ehrlichu (1878–1942) in njegovem Akademskem klubu Straža (Rot 2003, 19–23; 32; 38–39; Malmenvall 2022b; Geržinič 1983; Grum 1990, 707–708).

3. Revolucija in religioznost boljševisma

Članek „Ruski problem“ je Grivec objavil leta 1915 v katoliški intelektualni reviji *Čas*. V njem ugotavlja, da je za rusko oziroma vzhodnoslovansko kulturo prelom nastopil v 15. stoletju, ko je moskovska država po padcu nekdanjega „učitelja“ prevzela vlogo zaščitnice svetovnega pravoslavlja in posledično zaostrila svojo držo do drugače verujočih. Nato je na začetku 18. stoletja Peter Veliki (vladal: 1682–1725) po zgledu protestantskih deželnih Cerkva moskovski patriarhat podredil državi, mu s tem odvzel samostojno pobudo in ga »odtrgal od organskega razvoja« (126–127). Grivec še dodaja: »Bizantinsko krščanstvo, tatarski jarem, moskovski absolutizem, Petrova reforma, vsi ti vplivi so Rusom vsiljevali tuje primesi brez organskih prehodov in psihološke zveze.« (126–127) Tudi intelektualno vrenje 19. stoletja in poznejše revolucionarno dogajanje naj bi tako potekalo v nestanovitnih in skrajnih oblikah. Pomenljivo je že dejstvo, da rusko socialistično gibanje – za razliko od Zahoda – ni izhajalo iz delavskega sloja, pač pa so večino revolucionarjev sestavljali izobraženci. Ti naj bi zahodne ateistične ideje »iztrgali iz zapadnega kulturnega konteksta«, jih »slepo presadili« v ruski prostor in obarvali z »versko gorečnostjo« (134–136).

Članek „Boljševiška brezbožnost“, objavljen leta 1925 v reviji *Bogoslovni vestnik*, znanstveni periodični publikaciji Teološke fakultete, prinaša prvo celovitejšo slovensko analizo in enega najbolj sistematičnih prikazov odnosa zgodnje sovjetske oblasti do religije (Mlakar 2003, 290–291; Malmenvall 2022c, 65). „Protiverski boj“ Leninovih boljševiskov naj bi izhajal prav iz dejstva, da so različne veje ruskih revolucionarjev skozi desetletja »zapadne socialistične ideje« sprejemale z »neko otroško naivnostjo« in »versko gorečnostjo«, podobno »fanatičnim verskim sektantom« (Grivec 1925, 98; 100). Skrajnost boljševiskov je po Grivčevem prepričanju sestavni del širšega mehanizma ruske kulturne zgodovine, v kateri se je »večkrat pojavljala misel o posebnem krščanskem poslanstvu ruskega naroda« v razmerju do drugih dežel in ljudstev, o čemer so razpravljali tudi slovanofili,⁷ Dostojevski in Solovjov. »Ta ideja se je pa na svojski način že davno⁸ izrazila v veri, da je Moskva tretji Rim.« (108) Od tod je mogoče izpeljati Grivčevo ključno ugotovitev o koreninah protiverske gorečnosti sovjetskih ideologov, ki naj bi idejo o odrešenjskem poslanstvu Rusije pod geslom brezbožnosti in s skrajnimi zahtevami na družbenopolitičnem področju razvili v nasprotni smeri (108).

⁷ Slovanofili so bili literarno-filozofski krog, ki je zagovarjal posebnost ruske zgodovinske poti v razmerju do preostale Evrope in hvalil „organski“ (družbeno skladen) značaj ruskega pravoslavlja. Glavni predstavniki tega kroga so bili Aleksej Homjakov (1804–1860), Ivan Kirejevski (1806–1856) in Jurij Samarin (1819–1876) (Malmenvall 2022c, 31–34). Pojav slovanofilstva pregledno osvetljuje referenčno delo Walicki 1964.

⁸ Idejo o Moskvi kot „tretjem Rimu“ – naslednici Bizantinskega cesarstva in zaščitnici pravoslavlja v „poslednjih časih“ pred Kristusovim drugim prihodom – pregledno obravnava klasična študija Stremoukhoff 1998.

Pomenljivo je, da poleg Grivca (a neodvisno od njega) povezavo med brezkom-promisnostjo boljševiske ideje kot nadomestka religije in preteklimi predstavami o posebnem poslanstvu Rusije pri odrešenju sveta prepozna tudi filozof Nikolaj Berdjajev (1874–1948) v svojem delu *Izvor in smisel ruskega komunizma* (1937) (Malmenvall 2017b, 675–676; Berdjaev 1990, 8–11; 18–19; 24–25; 100–101; 117; 125–126; 137–138). Na podoben način se interpretacija slovenskega profesorja sklada tudi s pogledom zgodovinarja in teologa Georgija Florovskega (1893–1979), izraženem v monumentalni monografski študiji *Poti ruske teologije*, ki je izšla istega leta kakor navedeni *Izvor* Berdjajeva – da je namreč boljševiska protiverska drža odraz globoke in dolgotrajne duhovne krize v ruski kulturi, ki jo je povzročila podrejenost Cerkve državi, iz česa izhaja njena intelektualna nemoč in neustvarjalnost pri spopadanju z družbenimi izzivi (Malmenvall 2017a; 2017b, 675–676; Florovskij 2009, 633–658). »Ruski narod je bil religiozen, a religija ni pronikala v javno življenje kot vodilna, urejujoča in vzgojna sila.« (Grivec 1925, 108)

Grivec ob koncu članka slovensko katoliško javnost svari, naj pazi, da se ne bi »istovetila z reakcijo«, ker bi to le dodatno krepilo notranjo moč in zunanjo privlačnost socialističnih idej (109). Grivec se torej ne posveča le analizi vzrokov za uveljavitev socialistične diktature v Rusiji, temveč poskuša izpostaviti tudi vlogo srednjeevropskega krščanstva, za katerega meni, da se te nevarnosti lahko ubrani (Mlakar 2003, 292; Malmenvall 2022c, 68–69). Tako se Grivec navezuje na lastno sodobnost in slovenski družbenopolitični prostor, ki ga zaznamuje kulturni boj⁹ med katoliškimi in sekularnimi, to je liberalnimi ali socialističnimi silami. S tem torej boljševiske oblasti ne prikazuje, kakor da bi šlo za izjemno dogajanje, temveč dopušča možnost, da se lahko podobna revolucija odvije tudi na slovenskih tleh (Malmenvall 2022c, 69).

4. Verska in narodna zavest kot protiutež revoluciji

Vsebinsko članka iz *Bogoslovnega vestnika* je Grivec dopolnil v prvem delu krajše monografije z naslovom *Narodna zavest in boljševizem*. Ta je nastala na podlagi poljudnoznanstvenih medvojnih predavanj ljubljanskim osnovnošolskim učiteljem in srednješolskim profesorjem, izdana pa je bila leta 1944. Predavanja je izvajal med januarjem in aprilom istega leta v okviru dejavnosti uprave Ljubljanske pokrajine pod vodstvom generala Leona Rupnika (1880–1946) in njegovega poverjenika za propagando Ludovika Puša (1896–1989). To je edini primer, ko se je Grivec neposredno vključil v politično dogajanje na strani slovenskih protirevolucionarnih sil, ki so (taktično) sodelovale z nemškim okupatorjem. Med predavatelji je bilo mogoče

⁹ Začetke kulturnega boja na slovenskem ozemlju, ki je bil na prehodu iz 19. v 20. stoletje tesno prepleten s političnim uveljavljanjem slovenske narodne zavesti in z osebnostjo Anton Mahničarja, obravnava monografska študija zgodovinarja Egon Pelikana (1997). Pelikanovo raziskavo dopolnjuje izčrpna monografija slovenskega teologa Jožka Pirca (1986), ki je posvečena katoliškemu družbenopolitičnemu gibanju na prelomu stoletja v luči nazorov Aleša Ušeničnika (1868–1952), profesorja filozofije na Teološki fakulteti in idejnega vodje katoliškega družbenega udejstvovanja na Slovenskem pred drugo svetovno vojno.

najti tudi druga ugledna imena takratnega kulturno-akademskega sveta, zbranega okrog Univerze v Ljubljani, denimo profesorja prava Leonida Pitamica (1885–1971) in profesorja filozofije Franceta Vebra (1890–1975) (Mlakar 2003, 294–295; Malmenvall 2022c, 69). Že na začetku monografije Grivec jasno poudarja, da »boljševizem ni slučajna katastrofa, ampak končna in skrajna stopnja revolucionarnega gibanja, ki ga je vsaj deloma sprožil Peter Veliki, ker je premalo upošteval ruske narodne tradicije in rusko narodno zavest.« (1944, 3) V tem smislu je pomemben Grivčev uvid o dvojni odtujenosti ruskega izobraženstva – tako v razmerju do ljudstva kot tudi do pravoslavlja, ki je imelo drugačno družbeno vlogo od katolištva na Zahodu, kar se je izkazalo najkasneje sredi 19. stoletja (Malmenvall 2022c, 69–70).

»Naravna posledica je bila, da se je ruska zapadniško usmerjena inteligenca v boju za svojo narodno svobodo enako odtujevala državi in veri kakor tudi ljudstvu. /.../ Svobodo in napredek evropske kulture je rešila katoliška Cerkev s svojim velikim vzgojnim in znanstvenim delom ter šolstvom. V Rusiji pa je zaradi suženjstva in nekulturnosti Cerkve bila vsa kultura podržavljena, da je služila /.../ imperializmu /.../ in birokratizmu na račun nižjih slojev, ki so morali nositi težka državna bremena.« (Grivec 1944, 5)

Po Grivčevi razlagi so si za odpravljanje razkoraka med intelektualci, vero in ljudstvom sicer prizadevali slovanofili, a z napačnimi predpostavkami. »Sanjarsko slavjanofilsko oboževanje ruskega naroda-bogonosca je nehote pospeševalo zmago brezbožnega socializma; namesto tretjega Rima je zavladala tretja socialistična internacionala.« (10)¹⁰ Na podlagi tukaj in predhodno povzetih stališč sledi, da Grivec boljševiške revolucije ne jemlje kot neizogibne faze v zgodovinskem razvoju,¹¹ temveč prepozna vrsto ‚zamujenih priložnosti‘, ki so dodatno utrdile skrajnosti polno pot ruske kulturne zgodovine. Kljub prevladujoči pozornosti do idejne zgodovine se Grivec zaveda stvarnih vojaško-političnih okoliščin, ki so v ‚pravem trenutku‘ omogočile odkrito nastopanje boljševikov pred širšo rusko javnostjo – gre za travmatično izkušnjo prve svetovne vojne, ki je Rusijo materialno in moralno izčrpala. »Bolna carska Rusija se je zdrobila v prah.« (13)¹²

Grivcu se zdi najzanesljivejša pot za preprečitev revolucij, podobnih boljševiški, usklajenost med vero – za katero stoji urejena in ustaljena organizacija, kakršna je Cerkev – in družbenim življenjem. V tem smislu vnovič ugotavlja, da je za uspeh boljševikov »brez dvoma /.../ nekoliko kriva Ruska pravoslavna Cerkev, ki ni imela

¹⁰ Tretja komunistična internacionala ali kominterna je bila mednarodna zveza komunističnih strank pod vodstvom Vladimirja Iljiča Lenina (1870–1924), ustanovljena leta 1919 v Moskvi. Pregledna študija o nastanku kominterne je Hallas 1985.

¹¹ Grivec s tem torej nasprotuje hegelijskemu in širše idealističnemu pojmovanju zgodovine. V tem se približuje Georgiju Florovskemu, utemeljitelju modernega pravoslavnega osmišljanja zgodovine, po katerem zgodovina ni »determinirana razvojnost«, temveč »sistem posameznikov in odnosov med njimi«, v katerem se odraža tudi božje delovanje v zemeljskem času in človekov odgovor nanj (Malmenvall 2022a).

¹² V skladu z ugotovitvami sodobnega zgodovinopisja je mogoče dodati, da so bile skrajno zaostrene razmere med prvo svetovno vojno pisane na kožo levičarskim radikalcem, saj so prekinile postopno krepitev parlamentarizma, civilne družbe in gospodarske moči v desetletju med prvo rusko revolucijo (1905) in začetkom prve svetovne vojne (1914) (Malmenvall 2017b, 683; Pipes 1990, 80).

smisla za reševanje življenjskih vprašanj, ni ustvarila krščanske filozofije in ni zna-
la sodobno braniti vere« (10). Zato naj bi bil boljševizem nevaren zlasti tistim na-
rodom, »katerih domovinska zavednost ni zakoreninjena v svetih verskih tradici-
jah«. Revoluciji se lahko upre zgolj »globoko zasidrana« krščanska in narodna
kultura. Grivec tako zatrjuje: »Edina rešitev za človeštvo je vrnitev k doslednemu
dejavnemu krščanstvu. Polovičarstvo je obsojeno v sužnost in pogin.« (14) V tem
kontekstu je vredno omeniti, da je preseganje dvojnosti ali skrajne izbire med so-
cializmom in kapitalizmom v slovenskem kulturnem prostoru med obema svetov-
nima vojnama posebej poudarjal katoliški pravnik in politik Andrej Gosar (1887–
1970), profesor sociologije (1929–1958) na Tehniški fakulteti Univerze v Ljubljani.¹³

Tako Grivec svoj premislek o socialistični revoluciji ponovno umešča v kontekst
kulturnega boja, ki je v temelju boj med vero in ateizmom, krščanstvom in seku-
larnimi nadomestki religije. V tem okviru je pomenljiva Grivčeva ocena o škodljivi-
vosti političnega sanjaštva in poskusov ustvarjanja idealnih družb ne glede na
razlike v njihovem zgodovinskem ali nazorskem izvoru. Tako premoderna mesi-
janska predstava o Moskvi kot »tretjem Rimu« kakor tudi liberalno povzdigovanje
materialnega napredka ali pa socialistično vzpostavljanje enakosti slabijo treznost
človeškega razuma, spodkopavajo živost krščanske vere in Cerkvi jemljejo svobodo
(Malmenvall 2022c, 72).

5. Razmislek o slovenski zgodovini in revoluciji

V drugem delu monografije *Narodna zavest in boljševizem* se avtor premakne k
neposrednejši obravnavi slovenske kulturne zgodovine. Pomenljivo je njegovo sta-
lišče, da Slovence in Ruse družijo pomanjkanje narodne zavesti in »pretirano stran-
karstvo«, kar naj bi koristilo širjenju komunizma. »Po zmagi boljševizma v Rusiji
so meglene simpatije do domnevno »slovanske« Rusije rade prehajale v simpatije
do boljševizma in pospeševale stike naše mladine z ruskim boljševizmom.« (1944,
20) Grivec svoje trditve podkrepi z mislijo, da je slovenska kultura po prvi svetovni
vojni znotraj jugoslovanske monarhije s pridobitvijo lastne univerze leta 1919 in
akademije znanosti leta 1937 imela priložnost poglobiti narodno zavest, vendar je
ni izkoristila. Razmah narodne zavesti naj bi ovirali dve prepreki: od znotraj naj bi
Slovence delilo vprašanje avtonomije in centralizma v državni ureditvi Jugoslavije,
»celo vprašanje, če so Slovenci sploh narod«; navzven pa naj bi združitev s Srbi in
Hrvati zaostрила socialno-gospodarska vprašanja, ki so »netile nezadovoljnost širših
množic in odpirale vrata socialistični internacionali« (20–21).

Podobno razmišlja France Dolinar, ki pereče vprašanje »strankarstva« povezuje
s pojavi, zaradi katerih je ogrožena »zgradba slovenskega naroda«. O tem je podro-
beje spregovoril novembra leta 1945 na predavanju za slovenske politične emi-
grante v okviru t. i. ljudske univerze v begunskem taborišču Servigliano v srednji

¹³ Dotakratni katoliški družbeni nauk je zajel in komentiral v pregledni monografski študiji (1939). Gosar-
jevo življenje in delo je izčrpno zajeto v zborniku Gašparič in Veber 2015.

Italiji. Po mnenju Dolinarja je rešitev za dolgoročni obstanek Slovencev ustanovitev samostojne slovenske države – s čimer po idejni radikalnosti Grivca močno presega in daje vtis ‚sanjaškega‘ pisca. Omenjeni cilj se po Dolinarju ne more uredničiti brez »strukturno čvrstega in enotnega naroda«, katerega naloga naj bi bila »povezati vse stranice našega narodnega organizma v resnični službi narodnemu cilju, učvrstiti vez med posamezniki in avtoriteto v dejavnosti posebnih socialnih smeri, ohraniti vselej prvenstvo skupne blaginje in zagotoviti solidarnost stare in mlade generacije« (Grum 1990, 700). Podobno negativno kakor Grivec o predvojnem jugoslovanskem centralizmu se Dolinar izreka o povojni jugoslovanski socialistični družbeni ureditvi, s katero po je njegovem ne zgolj nedopustno, temveč tudi nemogoče sklepati kompromise. Samostojna Slovenija je zato zanj prvi pogoj za snovanje prihodnosti slovenskega naroda: šele to mu bo omogočilo svobodo izražanja, svobodo veroizpovedi in spoštovanje krščanskega izročila (Rot 2003, 12).

Glede posledic ‚strankarstva‘ je smiselno izpostaviti Grivčevo misel, da so slovensko narodno zavesti poleg političnih sporov slabili znanstveni spori o slovenski preteklosti (1944, 20–21). Tako je že v prvih letih obstoja skupne južnoslovanske države poljudnoznanstvena periodična publikacija *Njiva: revija za gospodarstvo, politiko in prosveto*, ki je kot priloga časnika *Jutro* spadala v slovenski liberalni, jugoslovanskemu centralizmu naklonjen tabor, objavila odmeven članek Ljudmila Hauptmana (1884–1968) – takratnega profesorja srednjeveške zgodovine na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani – z naslovom „Priroda in zgodovina v jugoslovanskem razvoju“ (Grivec 1944, 21; Hauptman 1922). V tem prispevku Hauptman zagovarja tezo o »suženjskem« izvoru slovenskih prednikov oziroma stalni politični odvisnosti Slovanov med Alpami in Jadranom v srednjem veku, ki naj bi trajala že od avarske nadoblasti v 6. stoletju. Hauptmanove teze je leto pozneje v obsežnem znanstvenem članku, objavljenem v reviji *Čas*, zavrnil zgodovinar Josip Mal (1884–1978) (1923), eden vidnejših predstavnikov takratne slovenske katoliške inteligence in dolgoletni ravnatelj (1924–1945) Narodnega muzeja v Ljubljani (Grivec 1944, 21; Kranjc 1965). Grivec ugotavlja, da je »zgodovinska domneva o suženjski preteklosti Slovencev« skoraj dvajset let vplivala na slovenske zgodovinarje, tako tudi leta 1939, ko jo je omenjeni Josip Mal podrobneje ovrednotil v znanstveni monografiji v nemškem jeziku z naslovom *Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen (Problemi zgodnje zgodovine Slovencev)* (1939). Grivec nadaljuje: »Čeprav je domneva sama po sebi akademska in teoretična, vendar je bila v naših razmerah dobrodošla zaveznica pristašem komunizma«, katerih dojemanje zgodovine je pretežno temeljilo na »razrednem boju« med privilegiranimi in zatiranimi sloji (1944, 21–22).

Grivčevi razlagi je sorodno še bolj polemično razpravljanje Franceta Dolinarja, ki v prvem delu svoje kratke monografije *Slovenska državna misel* pravi, da glavnina slovenske inteligence zgodovino svojih prednikov napačno presoja kakor ‚največji pesnik‘ France Prešeren (1800–1849). Tako naj bi ob smrti kralja Sama (vladal: 623–658) in razkroju njegove slovanske plemenske zveze »nastopil katastrofalni konec« za politično samostojnost Slovencev, ki so se odtlej uveljavljali pretežno na področju jezika in kulture (1948, 3–4). Dolinar sicer priznava, da se je »sloven-

ska državna tradicija« s koncem zgodnjesrednjeveške Karantanije in Spodnje Panonije pretrgala, pri čemer je »nosilec narodne zavesti« postalo kmetstvo, narodni razvoj pa je potekal »po ovinku kulture, znanosti in literature«, vendar obenem trdi, da je »kulturniški« pogled (namesto »državniškega«) na slovensko zgodovino ustrežal tudi »jugoslovanskim centralistom«. Ti so namreč prek šolskega sistema v času med obema svetovnima vojnama zahtevali, da je »mladi slovenski izobraženec natanko poznal dogodivščine srednjeveških srbskih kneževin, skoraj nič pa ni vedel o slovenskih srednjeveških državnih tvorbah«, ¹⁴ prav tako ni mogel dovolj ozavestiti pomena ustoličevanja karantanskih knezov in koroških vojvod kot izraza slovenske »ljudske svobodoljubnosti in suverenosti« (4–16).

Za Grivca je – spet podobno kakor za Dolinarja – pomenljiv pogled v starejšo slovensko, hkrati pa skupno slovansko zgodovino, ki naj bi omogočala oblikovanje enovite družbene usmeritve, združujoče versko in sodobno narodno zavest. Gre za vprašanja o »stiku Slovencev« s svetima bratoma Cirilom in Metodoma, saj to po Grivčevem mnenju »odklanja pretirano domnevo o suženjski preteklosti v 9. stoletju« (1944, 22). Opozarja na takrat aktualno rusko propagandno literaturo, ki pri pojasnjevanju domače in svetovne zgodovine sistematično gradi predstavo o več-stoletnem »suženjstvu« ljudskih množic pod pritiskom Cerkve, države in kapitalizma – na ta način se krščanska vera in Cerkve prikazujeta kot zaveznici zatiralcev človeštva, katerih delovanje nujno vodi k uporabi zatiranih. ¹⁵ »Poudarjanje suženjske preteklosti je psihologična priprava /.../ za širjenje boljševeških idej.« (27) V tem duhu boljševizem izključuje verska izročila in obenem odreja legitimnost teološki znanosti. Grivec sklepa, da je torej »umevno, da je zmagoviti ruski boljševizem usodno zadel slavistično znanstveno raziskovanje« ter s tem zavrnil pozitiven zgled in narodotvorni značaj delovanja Cirila in Metoda (27). »Revolucija je zatrla vsa ognjišča ruske bogoslovne znanosti, posebej moskovsko Duhovno akademijo in njene velike slavistične znanstvene tradicije. ¹⁶ Obenem so bile oslABLJENE ruske univerze.« (28–29)

¹⁴ Dolinarjevo stališče ne služi zgolj utemeljevanju nujnosti samostojne Slovenije, temveč ima vsaj delno podlago v stvarnem zgodovinskem stanju. Pri pouku zgodovine v osnovnih in srednjih šolah so učni načrti prve Jugoslavije predvidevali stapljanje narodnih zgodovinskih treh »plemen« (Srbov, Hrvatov in Slovencev) v zaključeno celoto in poudarjanje skupnih delov preteklosti, pri čemer se je v učbenikih odražala večja zastopanost srbske zgodovine (Ristić 2023, 34; 36; Troch 2015, 45–58; Koljanin 2015, 134). Reprezentativna primera jugoslovanske zavesti z veliko pozornostjo do »državotvorne« srbske (srednjeveške) zgodovine, ki se pojavita že takoj po prvi svetovni vojni, sta učbenik za zgodovino v meščanskih šolah in učni načrt za štiri razrede osnovne šole: gl. Brinar 1922; Ministrstvo za prosveto 1926.

¹⁵ Poudarjanje kmečko-delavske podrejenosti prednikov Slovencev v srednjem in zgodnjem novem veku, prepleteno z negativno sodbo o Cerkvi kot »zaviralki« napredka in zaveznici vladajočih družbenih slojev, se je – po sovjetskem zgledu – po drugi svetovni vojni preneslo tudi v slovensko šolsko zgodovinsko pisanje. Tako je omenjena predstava o (domači) zgodovini oblikovala zavest več generacij slovenskega prebivalstva. V tem pogledu je reprezentativen primer srednješolskega učbenika, ki ga je sestavil visokošolski profesor pedagogike Bogdan Binter (1906–1967) (1947).

¹⁶ Izčrpno ovrednotenje živahnega razvoja zgodovinskega pisanja in slavistike na ruskih duhovnih akademijah (teoloških fakultetah) v 19. stoletju podaja drugi del monumentalne monografske študije Georgija Florovskega (2009, 421–573).

6. Od ‚izročil prednikov‘ do samostojne države

Pri starejših obdobjih slovenske zgodovine je za Grivca ključna jezikovna, zgodovinska in teološka povezava med misijonarstvom Cirila in Metoda ter Brižinskimi spomeniki kot najstarejšim pisnim spomenikom v slovenščini in hkrati najstarejšim slovanskim spomenikom v latinični pisavi. »Kdor zanikuje Cirilov uspeh v Panoniji«, bo poskušal tudi Brižinske spomenike razlagati »le kot suženjsko posnemanje zahodnih vzorcev«. (30) Ob tem Grivec dodaja, da je v slovenskem kulturnem prostoru preveč tistih, ki tega obdobja ne morejo prav ovrednotiti, saj ne poznajo cerkvenoslovanskega jezika in književnosti (30–31). Pri tem omenja takrat novo znanstvenokritično izdajo *Brižinskih spomenikov*, ki sta jo pripravila profesorja Ljubljanske Filozofske fakultete, jezikoslovec Fran Ramovš (1890–1952) in zgodovinar Milko Kos (1892–1972) (1937). Po Grivčevem mnenju sta Ramovš in Kos opravila pomembno delo, a brez upoštevanja teološkega sloga izražanja (1944, 31). Grivec nadaljuje, da je splošno znano, da sta Ciril in Metod na Moravskem in v Panoniji uporabljala zahodne molitvene obrazce in se prilagodila rimskemu obredu, »a pri tem nista popolnoma zatajila svoje vzhodne krščanske miselnosti«. Če je tako dognana vsaj posamezna vzhodnokrščanska ali izvirno slovanska oblika v drugem *Brižinskem spomeniku*, kar po Grivčevem prepričanju drži,¹⁷ »je to že trden dokaz za stik s sv. Cirilom in Metodom« (31). Še več, Brižinski spomeniki naj bi potrjevali, da stiki s solunskima bratoma niso bili ‚brezpomembna epizoda‘ na skrajnem severovzhodnem robu slovenskega ozemlja, temveč so »segali globoko v njegovo središče«. Brižinski spomeniki naj bi bili prvotno sestavljeni v Karantaniji in v ‚karantansko-slovenskem narečju‘, njihova druga pridiga pa naj bi bila vsebinsko in slogovno podobna Metodovemu govoru, ohranjenem v t. i. *Clozovem glagolitu*,¹⁸ enem najstarejših zbornikov cerkvenoslovanske književnosti kot celote (32).

Svoje zgodovinske utemeljitve Grivec prenaša v lastno sodobnost, pri čemer ponovno sklepa, da je ‚strankarsko oviranje‘ narodne zavesti in akademsko poučevanje ‚mračne preteklosti‘ nehote sodelovalo z »usodnimi posledicami ruskega boljševizma« (32):

»Stiki slovenske zgodovine z genialnim delom sv. solunskih bratov imajo namreč to odlično svojstvenost, da je v njih spojena narodna in verska ideja. /.../ Zato jih je zgodovina in slavistika uspešno mogla proučevati le s pomočjo ruske bogoslovne slavistične šole. Ruska boljševiška revolucija pa je /.../ zatrla vsa ognjišča ruske bogoslovne znanosti. /.../ Iz tega sledi tem večja dolžnost, da naša teologija sodeluje pri reševanju in pojasnjevanju domačih versko-narodnih vrednot.« (33)

Delovanje Cirila in Metoda po Grivcu odpira »še neko socialno svojstvenost«. V njunem ‚genialnem delu‘ je namreč poudarjena »ljudomilost« krščanstva, to je

¹⁷ Svoje raziskave o *Brižinskih spomenikih* in njihovi povezavi z misijonarstvom Cirila in Metoda je povzel v monografiji Grivec 1942.

¹⁸ Referenčno znanstvenokritično izdajo zbornika je pripravil znameniti slovensko-avstrijski jezikoslovec Fran Miklošič (1813–1891) (1860).

spoštovanje tudi tistih, ki ne tvorijo politično vodilne skupnosti ali ki še niso dovolj izobraženi za sprejetje krščanske vere. Slovenski raziskovalec pri tem trdi, da slovenska kulturna zgodovina pozna še nekoga, ki ga ima za »velikega učitelja in vzgojitelja«, katerega osebnost in dosežki so »vzorno spajali' narodne in duhovne vrednote.« Vneto je opozarjal na svetle spomine iz 9. stoletja, obenem pa imel čuteče srce za nižje ljudske sloje.« Grivec ima tu v mislih teološkega profesorja, narodnega buditelja, literata, lavantinskega oziroma mariborskega škofa Antona Martina Slomška (1800–1862) (33).¹⁹

Grivec trdi, da komunizem takšnih vrednot ne priznava in da je komunistični tok slovenske inteligence jasno izrazil, v čem da je slovenski »narodni ideal'. Edvard Kardelj (1910–1979), slovenski marksistični teoretik in eden od ključnih političnih odločevalcev v socialistični Jugoslaviji, tako v svojem znamenitem delu *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja* izrecno zagovarja »suženjsko' usodo Slovencev, iz česar izpeljuje nujnost uporništvu ter posledično prekinitev povezave med narodom in krščanstvom: »Reformacija in kmečki punti so položili temelj slovenskemu narodu. /.../ Svoj prihod v zgodovino je najavil slovenski narod z najveličastnejšo revolucionarno akcijo. /.../ V tem je sila revolucionarne tradicije.« (1939, 62) Grivec pa na tem mestu opozarja,²⁰ da se v kmečkih uporih ni »odločevala narodna zavest«, temveč zgolj in samo »konkretno stanovsko gospodarsko vprašanje« (1944, 33). Nasprotovanje revolucionarnemu »narodnemu idealu', kakršnega so zagovarjali slovenski komunisti, je še izraziteje opazno pri Dolinarju, ki med drugim zatrjuje: »V največji stiski slovenskega naroda je začela Komunistična stranka Slovenije domačo vojsko, odklanjajoč vsako tako zvezo z drugimi odporničskimi gibanji, ki bi tem gibanjem ohranila avtonomijo.« (1948, 55) S tem sporoča, da oboroženi odpor partizanskega gibanja proti tujim zavojevalcem, ki so med drugo svetovno vojno razkosali slovensko ozemlje, ni pomenil skupnega nastopa Slovencev za osvoboditev domovine, temveč sredstvo za komunistični prevzem oblasti. Še več, sam obstoj koncepta slovenskega naroda in slovenske republike znotraj federativne Jugoslavije naj bi bil zgolj začasno sredstvo socialistične države na poti do uresničitve komunizma. Z vzpostavitvijo stanja enakopravnih »proizvajalcev' naj bi narodi »odmrli'²¹ in tako tlakovali pot do svetovne proletarske družbe (1990, 412–420).

¹⁹ Grivčevo hvaljenje Slomškovih zaslug na verskem in družbenem področju v marsičem ustreza že predhodno ustaljeni pozitivni podobi o lavantinskem škofu v slovenskem katoliškem taboru na prelomu 19. in 20. stoletja (Deželak Trojar 2016). Tu je z vidika utrjevanja Slomškovega »kulta' med širšimi sloji prebivalstva, vpetimi v obvezno osnovno šolstvo, zanimiv primer priročnika za učitelje iz časa pred prvo svetovno vojno z naslovom *Zgodovinske učne slike za višjo stopnjo ljudskih šol*. Sestavljen je kot zbirka poglavij o znamenitih avstrijskih vladarjih in osebnostih iz slovenske zgodovine. Pisec priročnika poleg cesarja Franca Jožefa (vladal 1848–1916) najvišje vrednoti prav Slomška, saj naj bi se v njem zlivali vsi družbeni ideali takratnega časa: zvestoba katoliški veri, pripadnost dinastiji Habsburžanov (»domoljubje') in predanost slovenski narodni identiteti (»rodoljubje'), zlasti prek ustanavljanja ljudskih šol in pisanja slovenskih knjig (Marolt 1910, 90–94).

²⁰ Pregled in zavrnitev nekaterih interpretacij starejših obdobij slovenske zgodovine, kamor spada tudi pripisovanje značaja »razrednega boja' kmečkim uporom 15. in 16. stoletja, ponuja Peter Štih (2008), vodilni sodobni slovenski strokovnjak za srednji vek.

²¹ Teorija o »odmiranju' narodov ima v marksistični intelektualni tradiciji pomembno in večpomensko mesto. Pregled tovrstnih razprav prinaša članek Traverso and Löwy 1990.

Grivec opisano monografijo zaključuje z mislijo, da je narodna zavest del univerzalističnega krščanskega svetovnega nazora, po katerem naj bi imel vsak narod pred Bogom enakovreden položaj in priložnost za sožitje z drugimi narodi:

»Narod je velika družina, naravna skupina družin. Kakor ima človek dolžnost do staršev in do družine, tako tudi do naroda in domovine. Čim manjši je narod in čim bornejša je njegova zgodovina, tem nevarnejše so mu ideje, ki /.../ rušijo družino in narodnost. /.../ S takšno krščansko in človečansko ljubeznijo do svojega naroda hkrati pospešujemo tudi človečanska načela za dostojno in znosno sožitje med narodi.« (1944, 34)

Dolinarjev pogled v prihodnost je Grivčevemu soroden po svoji zavezanosti krščanskemu etosu, 'izročilom prednikov' in preseganju strankarskih interesov (Rot 2003, 15), a se od njegovega razlikuje po enačenju nadaljnjega obstoja Slovencev z bodočo državno strukturo, ki naj bi dajala okvir družbenemu življenju. V sklepu tega dela – razmnoženo je bilo v tiskarni slovenskega begunskega taborišča v Špitalu na Koroškem – je zapisal: »S polnim zaupanjem v Gospoda zgodovine in sile svojega naroda, ponosen na že prehojeno stoletno pot gleda današnja mladina v Zedinjeni Sloveniji, v slovenski državi smisel svoje politične biti.« (1948, 62–63)

7. Zaključek

Objave Franca Grivca o ruskih temah niso in ne želijo biti faktografsko neosebne, temveč poleg nujne empirične osnove, ki slovensko javnost prvič seznanja z do takrat neznanimi dejstvi, odražajo njegove lastne poglede (Malmenvall 2022c, 73). Kot časovno najbližji vidik ruske kulture se v Grivčevih delih pojavlja tema revolucionarnega vrenja na prelomu 19. in 20. stoletja, ki se je zaključilo z zmago boljševizma. Slovenski avtor opozarja, da so različni strukturni dejavniki, kakor denimo »moskovski absolutizem in Petrova reforma«, ruskemu človeku »vsiljevali tuje primesi brez organskih prehodov in psihološke zveze«. Tu je za Grivca pomenljivo dejstvo, da rusko socialistično gibanje – drugače kot na Zahodu – ni izhajalo iz delavskega sloja, pač pa so večino revolucionarjev tvorili izobraženci. Ti so zahodne ateistične ideje iztrgali iz zahodnega kulturnega konteksta, jih 'slepo presadili' v ruski prostor in obarvali z versko gorečnostjo (Grivec 1915, 134–136). Tako naj bi revolucija zgolj zamenjala predmet verovanja in postala nekakšna verska sekta, ki je želela uničiti predhodni 'vrednostni sistem' – krščanstvo. Skrajnost boljševikov po njegovem prepričanju predstavlja sestavni del širšega mehanizma ruske kulturne zgodovine, v kateri se je večkrat pojavljala misel o mesijanskem poslanstvu, začeniši z idejo o Moskvi kot 'Tretjem Rimu'. Boljševiška revolucija je idejo o visokem poslanstvu Rusije zgolj razvila v nasprotni smeri – pod zastavo 'brezbožnosti' ter korenitih sprememb na političnem in gospodarskem področju. Grivec boljševiške oblasti ne prikazuje kot oddaljenega dogajanja, temveč dopušča možnost, da se lahko revolucija odvije tudi na slovenskih tleh. Na tak način svoj premislek umešča v kontekst kulturnega boja svojega časa, ki je bil v temelju boj med krščanstvom in sekularnimi nadomestki religije (Malmenvall 2022c, 76–77).

Grivčevu osvetljevanje in vrednotenje vzrokov in posledic ruskega socializma priča o tem, da je svoje delovanje univerzitetnega profesorja razumel tudi v smislu družbene odgovornosti. Pri svojem pisanju je upošteval objave drugih predavateljev mlade ljubljanske univerze in z njimi razpravljal (npr. z Ljudmilom Hauptmannom ali Franom Ramovšem), kar pomeni, da je dejavno prispeval k javni izmenjavi mnenj, ki jo je sooblikovalo slovensko visoko šolstvo med obema svetovnima vojnoma. Tu je ključnega pomena Grivčeva pozornost do zgodovinske zavesti, ki je po njegovem podlaga za odpornost slovenske in vsake druge družbe pred socialistično revolucijo. Zgodovinska zavest je sestavljena iz dveh glavnih razsežnosti – narodne in verske. Grivčevu identitetno središče spada v srednji vek in je zgoščeno v delovanju ‚slovanskih apostolov‘ Cirila in Metoda. Omenjena misijonarja opravljata vlogo povezovalca slovenstva s slovanstvom, obojega pa s krščanstvom. Zdi se torej, da Ciril in Metod slovenski narodni misli zagotavljata univerzalnost (saj jo umeščata v krščanski verski nauk, po katerem so pripadniki vseh narodnih in drugih skupin pred svojim Stvarnikom enaki), pa tudi splošnost (saj jo zaradi časovne oddaljenosti nagovarjata z dogodki, ki naj bi bili sprejemljivi za različne plasti slovenske družbe in obenem za celoten slovanski svet). Grivčeve poglede smiselno dopolnjuje njegov znanstveni posnemovalec, predstavnik takratne mlajše generacije France Dolinar, ki se je zaradi političnih pritiskov odločil za življenje v emigraciji. Dolinar se Grivcu približuje s poudarjanjem prvin slovenske državnosti v preteklosti in dela za skupni narodni cilj namesto ‚strankarstva‘, medtem ko ga po radikalnosti presega – z mislijo o samostojni slovenski državi, ki naj bi bila pravo nasprotje socialistične teorije o odmiranju narodov.

Reference

- Anderson, Benedict.** 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Berdjaev, Nikolaj A.** 1990. *Istoki i smysl' ruskogo komunizma*. Moskva: Nauka.
- Binter, Bogdan.** 1947. *Južni Slovani v srednjem veku (za nižje razrede srednjih šol)*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Brinar, Josip.** 1922. *Zgodovina za meščanske šole*. Zv. 1. *Stari in srednji vek*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- Ramovš, Fran, in Milko Kos, ur.** 1937. *Brižinski spomeniki: uvod, paleografski in fonetični prepis, prevod v knjižno slovensščino, faksimile pergamentov*. Ljubljana: Akademsko založba.
- Čepić, Zdenko.** 1995. *Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929–1955: znanstveno poročilo*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Deželak Trojar, Monika.** 2016. Kanonizacija Antona Martina Slomška v verskem in kulturnem kontekstu. V: Marijan Dovič, ur. *Kulturni svetniki in kanonizacija*, 287–308. Ljubljana: Založba ZRC.
- Dolinar, France.** 1990. »Slovenska suverenost« in »državnost« v partijski Jugoslaviji. V: Alojzij Geržinič, ur. *Slovenska katoliška obzorja: izbor esejev, razprav, člankov*, 412–420. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija.
- Florovskij, Georgij V.** 2009. *Puti ruskogo bogoslovija*. 5. izd. Moskva: Russkaja civilizacija.
- Gašparič, Jure, in Alenka Veber, ur.** 2015. *Dr. Andrej Gosar (1887–1970)*. Celje: Mohorjeva družba.
- Geržinič, Alojzij.** 1983. France Dolinar. *Vestnik slovenskih domobrancev in drugih protikomunistov* 34, št. 4: 292–297.
- Gosar, Andrej.** 1939. *Socialni nauk Cerkve: po besedilu papeških okrožnic*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- Granda, Stane.** 1999. *Prva odločitev Slovencev za Slovenijo: dokumenti z uvodno študijo in osnovnimi pojasnili*. Ljubljana: Korenine.
- Grivec, Franc.** 1915. Ruski problem. *Čas: znanstvena revija Leonove družbe* 9, št. 3: 121–137.

- . 1918. *Pravoslavje*. Ljubljana: Apostolstvo sv. Cirila in Metoda.
- . 1925. Boljševiška brezbožnost. *Bogoslovni vestnik* 5, št. 2:97–109.
- . 1942. *Zarja stare slovenske književnosti: frisinški spomeniki v zarji sv. Cirila in Metoda*. Ljubljana: Ljudska knjigarna.
- . 1943. *Cerkev*. 2 izd. Ljubljana: Ljudska knjigarna.
- . 1944. *Narodna zavest in boljševizem*. Ljubljana: Luč.
- . 1956. *Vzhodno bogoslovje*. Ljubljana: Cirilsko društvo slovenskih bogoslovcev.
- Grum, Janez**. 1990. Dolinarjeva trojna zavzetost. V: Alojzij Geržinič, ur. *Slovenska katoliška obzorja: izbor esejev, razprav, člankov*, 698–715. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija.
- Hallas, Duncan**. 1985. *The Comintern: The History of the Third International*. London: Bookmarks.
- Hauptman, Ljudmil**. 1922. Priroda in zgodovina v jugoslovanskem razvoju. *Njiva: revija za gospodarstvo, politiko in prosveto* 2, št. 7:113–133.
- Hobsbawm, Eric**. 1991. *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kardelj, Edvard**. 1939. *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*. Ljubljana: Naša založba.
- Koljanin, Dragica**. 2015. Methodological and Motivational Basis of History Textbooks for Primary Schools in the Kingdom of Yugoslavia (1918–1941). *Istraživanja* 26:133–146.
- Kranjc, Stanislav**. 1965. Dr. Josip Mal – osemdesetletnik. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 13, št. 2:101–102.
- Levičnik, Peter [Dolinar, France]**. 1948. *Slovenska državna misel*. Špital ob Dravi: samozaložba.
- Mal, Josip**. 1923. Nova pota slovenske historiografije? *Čas: znanstvena revija Leonove družbe* 17, št. 4:185–220.
- . 1939. *Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen*. Ljubljana: Nova založba.
- Malmenvall, Simon**. 2017a. Georges Florovsky and Russian Intellectual History: Rejection of Orthodoxy as a Way towards the Bolshevik Revolution? V: Robert Petkovšek in Bojan Žalec, ur. *Truth and Compassion: Lessons from the Past and Premonitions of the Future*, 111–117. Zürich: Lit Verlag.
- . 2017b. V iskanju idejnih predpogojev za uspeh boljševiške oktobrske revolucije. *Bogoslovni vestnik* 77, št. 3–4:671–686.
- . 2022a. Georgij Florovski in zgodovina v teologiji. *Bogoslovni vestnik* 82, št. 3:639–650. <https://doi.org/10.34291/bv2022/03/malmenvall>
- . 2022b. Ideja samostojne Slovenije in arhiv Studia slovenica: ob 65. obletnici ustanovitve arhiva Studia slovenica (1957/2022). *Slovenski čas: časnik za družbo in kulturo* 13, št. 147:12–13 <https://doi.org/10.32874/shs.2022-14>
- . 2022c. *Pravoslavje in ruska kultura v delih Franca Grivca*. Ljubljana: KUD Logos.
- Marolt, Fran**. 1910. *Zgodovinske učne slike za višjo stopnjo ljudskih šol*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- Maver, Aleš, Dejan Juhart in Janez Osojnik**. 2021. Ecce quomodo moritur lugoslavus: smrt, pogreb in miselna zapuščina škofa Antona Mahničarja. *Annales: anali za istrske in mediteranske študije: Series historia et sociologia* 31, št. 4:589–600.
- Mrak, Boris**. 2003. Grivčevi spisi o revoluciji in komunizmu. V: Edo Škulj, ur. *Grivčev simpozij v Rimu*, 289–297. Celje: Mohorjeva družba.
- Mikloschich, Franz**. 1860. *Zum glagolita Clozianus*. Dunaj: Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.
- Ministrstvo za prosveto**. 1926. *Učni načrt (nastavni program) za I., II., III. in IV. razred vseh osnovnih šol v Kraljevini Srbob, Hrvatov in Slovencev*. Beograd: Državna štamparija.
- Pelikan, Egon**. 1997. *Akomodacija politične ideologije katolicizma na Slovenskem*. Maribor: Obzorja.
- Pipes, Richard**. 1990. *The Russian Revolution*. New York: Knopf Publishing Group.
- Pirc, Jožko**. 1886. *Aleš Ušeničnik in znamenja časov: katoliško gibanje na Slovenskem od konca 19. do srede 20. stoletja*. Ljubljana: Družina.
- Pocock, John G. A.** 1987. The Concept of a Language and the Métier D'Historien: Some Considerations on Practice. V: Anthony Pagden, ur. *The Languages of Political Theory in Early-Modern Europe. Ideas in Context*, 19–38. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ristić, Dejan**. 2023. Primerjava jugoslovanskega in evropskega projekta izgradnje skupne identitete: analiza osnovnošolskih učbenikov za pouk zgodovine. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Rot, Andrej**. 2003. Bojevnika za svobodo in slovenstvo: spremna beseda ob korespondenci Franceta Dolinarja in Rude Jurčeca. V: Andrej Rot, ur. *Bojevnika za svobodo in slovenstvo. France Dolinar – Ruda Jurčec epistolae 1947–1975*, 11–54. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- Sinicyna, Nina V.** 1998. *Tretji Rim: Istoki i evolucija ruskoj srednevekovoj koncepcii (XV–XVI vv.)*. Moskva: Indrik.

- Skinner, Quentin.** 1969. Meaning and Understanding in the History of Ideas. *History and Theory* 8, št. 1:3–53. <https://doi.org/10.2307/2504188>
- Smith, Anthony.** 2009. *Ethno-symbolism and Nationalism: A Cultural Approach*. London: Routledge.
- Stremoukhoff, Dimitri.** 1953. Moscow the Third Rome: Sources of the Doctrine. *Speculum* 28:84–101.
- Štih, Peter.** 2008. Miti in stereotipi v podobi starejše slovenske nacionalne zgodovine. V: Mitja Ferenc in Branka Petkovšek, ur. Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino: zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, 19.-21. oktober 2006, 25–47. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- Traverso, Enzo, in Michael Löwy.** 1990. The Marxist Approach to the National Question: A Critique of Nimni's Interpretation. *Science & Society* 54, št. 2:132–146.
- Troch, Pieter.** 2015. *Nationalism and Yugoslavia: Education, Yugoslavism and the Balkans before World War II*. London: Tauris.
- Walicki, Andrzej.** 1964. *W Kregu Konserwatywnej Utopii: Struktura i Przemiany Rosyjskiego Słowianofilstwa*. Varšava: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Žalec, Bojan.** 2022. Ušeničnikova vizija družbene prenovе, njen kontekst in izvori. *Bogoslovni vestnik* 82, št. 4:955–973. <https://doi.org/10.34291/bv2022/04/zalec>